○ Dagelijks Brood; een parabel over het werkende bestaan - een gedachte bij de toneeltekst van Gesine Danckwart

Naar aanleiding van de eerste Nederlandse opvoering van een tekst van de Duitse auteur Gesine Danckwart bij het Nationale Toneel in regie van Susanne Kennedy, besloot Theater Schrift Lucifer de vertaling van deze toneeltekst – van de hand van Kennedy en dramaturg Hannah Roelofs - in dit zesde nummer op te nemen. Hannah Roelofs schreef op verzoek een korte introductie.

Hannah Roelofs

…"Die diagnose luidt dat de huidige cultuur als geheel symptoom is van een ziek leven, dat zijn zin heeft opgehangen aan de fictie van een ander, beter leven, een andere ware werkelijkheid. Nu die fictie wordt doorzien, verdwijnt die zin. Gevolg daarvan is dat ofwel de mens lijdt aan een vertwijfelde angst voor leegte, ofwel zijn angst verhult in verstrooiing, verdoving en onverschillig hedonisme." [1]

Met *Dagelijks Brood* van het Nationale Toneel in de regie van Susanne Kennedy werd er voor het eerst een tekst van Gesine Danckwart in Nederland opgevoerd. De veertigjarige Berlijnse theatermaker en schrijver noemt het stuk zelf in een interview met de Theater Heute een 'klaagzang van de moderne mens'. Vijf personages vertellen over de carrousel van hun dagelijks leven. Over opstaan, aankleden, werken, boodschappen doen en weer naar huis gaan. Vijf monologen van vijf mensen met ieder een andere positie op de arbeidsmarkt vlechten zich door elkaar heen. Als een koor benoemen en observeren ze hun handelingen en alles wat anderen daar van zouden kunnen denken. Soms lijken hun wegen elkaar even te kruisen, maar dat zou net zo goed niet zo kunnen zijn. Het zouden net zo goed andere mensen kunnen zijn. Het zijn deze vijf die in dit stuk exemplarisch worden voor de innige verhouding van de moderne mens met zijn werk.

Gala is competitief en de concurrentie altijd een stapje voor. "*Met 30 moet je verdringen*", is haar motto. Als ze op een ochtend niet naar haar werk kan omdat ze thuis moet wachten op een klusjesman is ze volledig onthand. Ze is, in haar eigen woorden, *'in een gat vol met tijd gevallen'* en dat is zo beangstigend dat ze de hele woning van onder tot boven afsopt. Ulrich is haar mannelijke tegenhanger. De gladde zakenjongen met een overwinnaarmentaliteit. Maar 's nachts droomt hij dat zijn screensaverdolfijn zijn data én zijn hersenen opeet. Nelke is de eeuwige stagiaire die hogerop probeert te komen. Ze is dankbaar voor ieder rotklusje en bang om ook maar ergens nee tegen te zeggen. Vriendelijkheid is de enige houding die ze zich kan permitteren. Ela is herintreedster en serveerster. Tijdens het domme werk telt ze de eindeloze uren. Aan de onderkant van de arbeidsmarkt moet je niet alleen vriendelijk zijn, maar ook de onvriendelijkheden van anderen gelaten incasseren. Helemaal onderaan de maatschappelijke ladder bungelt Sesam, de werkloze. Hij geeft zichzelf de schuld van het thuiszitten, slagen is een kwestie van hard genoeg willen slagen. Ondertussen beschrijft hij de ledigheid van het werkeloos zijn: *"hier gaat me niets gebeuren, hier gebeurt niets"*.

[1] P. van Tongeren *25 Eeuwen westerse filosofie- negentiende eeuw- over Friedrich Nietzsche*, p. 264

Is de eerste vraag als we iemand leren kennen niet vaak ‘wat doe je?’ Het antwoord is één van de belangrijkste aanwijzingen over wie je bent. Je werk is een manier om jezelf te presenteren aan de buitenwereld en aan jezelf. Want hoe noemen we iemand die niet werkt? Werkeloos. Zonder werk ontstaat er in deze maatschappij een dwingende leegte. Werkeloosheid heeft dezelfde dreiging als het woord kinderloos: iets zou er moeten zijn, maar is er niet. Fietsloos of tuinloos zijn geen woorden die in de Van Dale staan, blijkbaar zijn dat geen essentiële onderdelen die een mensenleven moet bevatten.

Maar het gemis waar de personages tegen aanlopen is groter dan het wel of niet hebben van werk. Werk is hun baken, hun houvast, maar hoe het leven daaromheen vorm te geven, heeft ook heel wat voeten in de aarde. De eerste zin van het stuk is niet voor niets ‘*ik ben bang’.* Deze personages zijn bang om achter te blijven, bang om niet meer mee te doen, bang dat het hun eigen schuld is als ze maatschappelijk niet slagen. De moderne mens geeft niet God noch de wereld, maar zichzelf de schuld als het lot niet gunstig genoeg is.

Deze vijf singles in de stad hebben niet langer als vanzelfsprekend een sociale gemeenschap waar ze toe behoren. Geen kerk, club of buurt waar rekening mee moet worden gehouden. Het enige wat ze weten van hun buren is wat voor muziek ze draaien: ze hebben last van elkaar maar accepteren die overlast als iets vanzelfsprekends, iets dat hoort bij het leven dat ze leiden. Het ontbreken van de oude sociale en maatschappelijk structuren geeft vrijheid. De vrijheid om te wonen, werken en samenleven met wie ze willen. De keerzijde van dit individualisme is eenzaamheid en willekeur. Wie ziet deze mensen? En wat maakt het uit of ze een gele of een rode das naar de zaak aandoen, als niemand het ziet? De vrije keuze is tot dwang geworden. Als je alles kan zijn, hoe kom je dan te weten wie je zelf bent? De vrijheid is tot een afgrond verworden, het zijn, de identiteit is ‘loos’. Deze personages zijn vervreemd van zichzelf. Als ze al reflecteren op wie ze zijn, doen ze dat in de derde persoon. Het verdwijnen van God & Gezag leidt tot een zoektocht naar nieuwe kaders. De leegte moet koste wat het kost gevuld worden om de eenzaamheid niet te voelen. Door spullen, door andere mensen, door zaken die Nietsche als ‘verstrooiing, verdoving en zinloos hedonisme’ omschreef.

Ela: De koelkast volgepropt. Een stukje kaas zonder brood. De nieuwe Fanta met meloensmaak. Iets nieuws uitproberen. Proeft afschuwelijk. Krabsalade, nee cocktail, deze cocktail heb ik verdiend. Die gun ik mezelf. Dat is, wat ik daarvan zal hebben gehad. Dat ben ik mezelf waard.

Het ‘dagelijks brood’ uit de titel is al lang niet meer het dagelijks brood uit het Onze Vader. Deze personages kunnen zich hun dagelijkse voedsel veroorloven. Het dient niet meer primair om te overleven. Voedsel is een statement geworden. Tomaten in het winkelwagentje omdat dat zo gezond oogt, krabcocktail omdat men het verdiend heeft zichzelf te verwennen na een werkdag. Het dagelijkse brood is van een eerste levensbehoefte een imagokwestie geworden. Met volkorenbrood laat je zien wie je bent. In de zoektocht naar nieuwe kaders klampen de personages zich vast aan de juiste etenswaren, de juiste vakanties en het juiste merk scheercrème. De vervreemding van de eigen identiteit en de leegte die daaruit voortvloeit moet gedempt worden.

Gala: Terwijl zij wacht, totdat die werklui komen, smeert zij het gezicht met deze ik gun me echt iets crème. Die, met dit dat heb ik verdiend gevoel, ik heb zo meteen een ontspannen gezicht.

Het is niet alleen de thematiek maar ook de taal die bijdraagt aan het gevoel van vervreemding. Danckwart schrijft een fascinerend, vreemdsoortig Duits met een verwrongen grammatica. Zinsconstructies wringen zich in vreemde bochten en creëren daardoor een spanning ten opzichte van de inhoud. De lezer/toeschouwer wordt uitgenodigd om van een afstand naar de betekenis achter de woorden te zoeken. De personages spreken flarden van gedachten uit, zelden logisch en meestal in monoloogvorm. Het lijkt op spreektaal, maar dat is het niet. Clichés, standaard uitdrukkingen en reclameslogans klinken door de verdraaide zinnen heen. Ook hun taal is een lege huls, ingevuld door de buitenwereld. Zoals: "*met de taxichauffeur geprobeerd te praten''.* Danckwart toont aan dat woorden te kort schieten voor het contact waar zo naar verlangd wordt. Taal is hier geen brug, maar een ontoereikend, lomp instrument. Om aan de eenzaamheid te ontsnappen, richten de personages zich zo nu en dan rechtstreeks tot de lezer/toeschouwer. Worden ze wel gezien, wel gehoord? Wie vinden wij het sympathiekst, wie zouden wij kiezen? Op die manier worden wij gevraagd stelling te nemen. Als ze maar gezien worden, dan bestaan ze. Het aloude 'ik denk dus ik ben' is verworden tot 'ik word gezien dus ik besta'.

Nelke: ……Hallo, ik ben blij. Ik ben, hallo, ziet u mij. Ik zou iemand moeten bellen, zodat 'ie blij voor me is, ik, wie had dat van mij verwacht. Ik ben zo blij. Ik ben, hallo, ik ben het, herkent u mij, nee, natuurlijk niet, ik ben nu wel een beetje iets anders.

Als je niet weet wie je zelf bent, hoe kun je dan oprecht of waarachtig zijn? De personages vullen een rol in, net zoals acteurs dat doen. En hoe 'echt', hoe persoonlijk kan een acteur op het toneel zijn? Hoe dicht kan een rol bij de persoon zelf komen? Gala, Nelke, Sesam, Ela en Ulrich geven invulling aan wie ze denken te moeten zijn, maar hebben geen overzicht, niet zoals een acteur dat kan hebben over een stuk. Ze weten niet wat het grote geheel is en blijven in het rad van hun dagelijks leven ronddraaien. Hun gepieker over de kleinste details confronteert ons, de lezer/toeschouwer, met onze eigen rol. In hoeverre zijn wij in staat boven ons zelf uit te stijgen en invulling aan ons leven te geven? Hoe verhouden we ons tot alle 'verstrooiing en verdoving' die ons als moderne mens wordt aangeboden en opgedrongen? Het zijn deze vragen die *Dagelijks Brood* tot meer dan een klaagzang maken. Twee van de ontroerendste zinnen uit het stuk zijn van Ulrich: "*ik zou me graag op een thuis verheugen"* en *"ik zou graag opgehaald willen worden"*. Kernachtiger dan dit kan het gemis aan contact en het verlangen naar menselijke warmte niet worden uitgedrukt. *Dagelijks Brood* is een stuk over verlangen naar een leven dat verder reikt dan het opvullen van de maag en het verdringen van de eenzaamheid.

Hannah Roelofs studeerde theaterwetenschap aan de Universiteit van Utrecht en is sinds 2003 als dramaturg verbonden aan het Nationale Toneel.